

UDK: 323.281(497.5Zadar)"1970/1972"
329.78(497.5Zadar)"1971"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 4. 3. 2024.

Prihvaćeno: 6. 9. 2024.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v56i2.30210>

Matica hrvatska, katoličko svećenstvo i hrvatska politička emigracija na zadarskom području 1970. – 1972. kroz prizmu represivnih tijela SFRJ

MARIN VLASNOVIĆ
Zagreb, Hrvatska
marin.vlasnovic@gmail.com

ZLATKO BEGONJA
Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru Zadar, Hrvatska
zbegonja00@gmail.com

Ovim se člankom na temelju izvorne dokumentacije jugoslavenskoga komunističkog režima predstavlja tijek zbivanja glede Matice hrvatske 1970. – 1972. na zadarskom području te povezanost njezina djelovanja s katoličkim svećenstvom i hrvatskom političkom emigracijom, napose korištenjem onedavno dostupne dokumentacije koju je Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske prikupila o istaknutim zadarskim političarima, profesorima, svećenicima i sveučilištarcima te osobnih dosjea pojedinaca, koji nisu uvijek potpuni i vjerodostojni, ali su izvjesno polazište te u cjelini s ostalom dokumentacijom stvaraju nužne pretpostavke za sveobuhvatnije analiziranje ove teme. U sklopu ovih razmatranja nastoji se predstaviti ideološki pritisak s kojim je usporedno dolazilo represivno djelovanje vlasti kojem su tijekom i nakon hrvatskoga proljeća istaknuti pojedinci sa zadarskoga područja bili izloženi.

Ključne riječi: hrvatsko proljeće; Matica hrvatska; Katolička crkva; hrvatska politička emigracija; Služba državne sigurnosti

Uvod

Hrvatski nacionalni pokret, kolokvijalno nazvan hrvatsko proljeće, primarno je određen kao reformno razdoblje u hrvatskoj politici, društvu i kulturi. Među ostalim, postalo je raspoznatljivo legitimiranjem hrvatskoga nacionalnog identiteta i traženjima koja odatle proizlaze. U tom kontekstu hrvatski nacionalni pokret u Zadru imao je svoju posebnost koja je proizlazila iz činjenice da je grad, posebice nakon kraja 1944., bio znatno zahvaćen promjenom strukture svojega stanovništva, na što je uz ostalo utjecala izgradnja

novih vojarni Jugoslavenske narodne armije, kao i stambenih jedinica za smještaj pridošloga oficirskoga kadra.¹

S druge strane, na široj društvenoj razini zbio se 1966. važan događaj koji je na izvjestan način utjecao na uspostavu drugačijega ozračja na jugoslavenskoj političkoj pozornici. Riječ je o odlasku Aleksandra Rankovića, bliskoga suradnika Josipa Broza Tita, koji je od 1963. bio potpredsjednik države i vodeća ličnost jugoslavenskoga sigurnosnog i obavještajnog sustava.² Pritom je neophodno naznačiti i to da je nedugo nakon njegova odlaska s političke pozornice, već 1967., donesena i objavljena *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*.³ U slijedu zbivanja koja su potom nastupila glede Zadra i njegova područja u kontekstu nacionalnoga buđenja treba spomenuti i podatak da su u Zadru i Ninu 1969. obilježene 400. obljetnica romana *Planine* i 900. obljetnica *Krešimirove darovnice*.

Tijekom 1970. Hrvatskom se raširila vijest da su se komunisti na 10. sjednici Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), održanoj od 15. do 17. siječnja, međusobno podijelili s jedne strane na reformiste predvođene Savkom Dabčević-Kučar i Antom Mikom Tripalom i s druge na pristaše „tvrde linije”.⁴ Nadalje, bitno područje razmatranja i rasprava bili su ustavni amandmani od 30. lipnja 1971., kojima je potvrđeno pravo na samoodređenje, uključujući i pravo na stvaranje nacionalnih država, što su zapravo bili važni elementi konfederacije u tadašnjoj jugoslavenskoj federaciji.⁵ Tijekom rasprave o amandmanima na savezni ustav komunisti reformisti iz Zadra aktivno su podržavali komuniste reformiste u CK SKH. To je razdoblje u kojem se potencirano inzistiralo i na politici „čistih računa”, odnosno zahtijevala se temeljitija ekonomska reforma i veća ekonomska samostalnost Hrvatske, prepoznatljiva u sintagmi „očuvanje hrvatskih deviza”.⁶ Na taj način tražila se pravednija raspodjela nacionalnoga dohotka jer je Hrvatska, uz Sloveniju, najviše uplaćivala u savezni proračun i fond nerazvijenih republika i pokrajina.

S obzirom na okolnosti nastale u tom razdoblju, Srbi u Hrvatskoj, a napose oni u Dalmaciji, predmnijevali su da bi Zadar na kraju postao gradom od njihova posebnoga utjecaja. Na tom tragu srpski predstavnici raspravljali su sa zadarskim predsjednikom Skupštine općine (SO) Zadar, Kažimirom Zankijem.⁷ Predstavnike Srba, koji su u Zadru htjeli utemeljiti niz svojih

¹ Više vidi: BEGONJA, *Okupacija duha*.

² Usp. BATOVIĆ, „Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma”; ĐODAN, *Borba za Hrvatsku*, 498-499.

³ Za bolji uvid u zbivanja glede *Deklaracije* vidi: BUKVIĆ, *UDBA i Deklaracija*.

⁴ O cijelom događaju više vidi: BALETIĆ, ŽIDOVEC, *Deseta sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske*; ŠARIĆ, *Deseta sjednica CK SKH*. Usp. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 379-466; DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 193, 201-202.

⁵ Usp. JONJIĆ, „Ustavni amandmani (1971) i Ustav iz 1974.”, 415-501.

⁶ Usp. MIHALJEVIĆ, „Kontekst, akteri i ideje Hrvatskog proljeća”, 22; ZIDIĆ, „Upravna tijela Matice hrvatske”, 60-61. Krilatica koju je formulirao Šime Dodan.

⁷ Kažimir Zanki (1924. – 2000., Privlaka pokraj Zadra), istaknuti zadarski gradonačelnik i poznati hrvatski „proljećar”. Ogranak Matice hrvatske u Zadru tiskao je 2005. zbornik radova

institucija, a k tome tražili i druge privilegije s istih polazišnih osnova, Zanki je rezolutno odbio sugerirajući im neka se pokušaju uključiti u djelovanje već postojećih institucija.⁸ Nakon toga u Zadru su izbile afere s političkom pozadinom, a izražajnije je započelo s tada uspješnim poduzećem *Autotransport*. U Karinu su na blagdan Gospe od Anđela 2. kolovoza 1971. benkovački i obrovački policajci uz pomoć naoružanih Srba uhitili hrvatske mladiće koji su nakon mise pjevali hrvatske pjesme.⁹

Važno je naglasiti da se u nacionalno preporođanje Zadra i okolice uključio i pododbor Matice hrvatske u Zadru, i to osnivanjem povjereništava Matice u zadarskoj okolici i Koordinacijskoga odbora Saveza studenata Hrvatske u Zadru. U Zadru su organizirane i dvije velike studentske tribine pod nazivom *Hrvatska jučer i danas*. Prva je održana od 10. do 13. svibnja 1971., a na njoj su gostovali Šime Đodan, Marko Veselica, Franjo Tuđman, Vlado Gotovac, Petar Šegedin, Vice Vukov i drugi. Nakon toga održan je miting na željezničkom kolodvoru, gdje je Miko Tripalo nastupio pred oduševljenim mnoštvom.¹⁰ Druga studentska tribina održana je od 22. do 25. studenog 1971., odnosno u vrijeme studentskoga štrajka. Uspjeh tih tribina izazvao je pozornost tvrdolinijaške partijske struje.¹¹

Na kraju tih zbivanja uslijedio je slom hrvatskoga proljeća, što je nastupilo na sjednici Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) održanoj u Karadorđevu od 1. do 2. prosinca 1971. Naime, tada se Josip Broz Tito obračunao s komunistima reformistima iz Hrvatske i priklonio unitaristima, pri čemu su se u raspravi u nekoliko navrata isticali i „nemili” događaji u Zadru. Uz podršku vojske i policije smijenjeni su svi državni, partijski i gospodarski dužnosnici koji su bili na strani hrvatskoga nacionalnog pokreta. Valja pritom naznačiti da su partijski dužnosnici ostali pošteđeni sudskoga progona, dok su tijekom prosinca 1971. i siječnja 1972. uhićeni vodeći dužnosnici Saveza studenata i Matice hrvatske i poslije osuđeni u političkim sudskim procesima.¹²

U vrtlogu tih političkih zbivanja Katolička crkva prešutno je podržavala hrvatsko proljeće, iako je izbjegavala izravnu konfrontaciju s komunističkim

---

u kojem se govori o njegovu životu i djelu, ali i o novijoj povijesti Zadra i njegove šire okolice, osobito u doba hrvatskoga proljeća. Zanki je nedvojbeno poznata i zaslužna osoba u novijoj povijesti grada Zadra. O tome više vidi: BATOVIĆ, *Zbornik radova o Kažimiru Zankiju*.

⁸ Usp. DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 184-221.

⁹ O cijelom događaju više vidi: M. UJEVIĆ, B. UJEVIĆ, *Karinski slučaj 1971*. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Centar SDS Zagreb (dalje: SDS/CZG), Informacija 259 od 16. 9. 1971., Ante Bruno Bušić u *Hrvatskom tjedniku* od 3. 9. 1971. „Pridraga traži zaštitu”; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Tuđman Franjo 229562, Presuda Bruni Bušiću, Dragutinu Šćukancu i Franji Tuđmanu.

¹⁰ Usp. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 246; ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 52.

¹¹ O tome više vidi: VLASNOVIĆ, BEGONJA, „Studentski pokret u Zadru 1971.”, 263-282.

¹² HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 165 od 16. 8. 1972. Usp. OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 164-183.

režimom. U tom kontekstu pojedini svećenici na zadarskom području bili su aktivni glede djelovanja Matice hrvatske.¹³

Sa sigurnošću se može tvrditi da je hrvatska emigracija, što se tiče političkoga gledišta, bila podijeljena na raznolike grupacije, ideje i metode djelovanja, ali je imala jedinstven cilj – ostvarenje samostalne Hrvatske.¹⁴ Dio hrvatske političke emigracije sudjelovao je u hrvatskom proljeću članstvom u društvima prijatelja Matice hrvatske.¹⁵ Po slomu hrvatskoga nacionalnog pokreta Hrvati u iseljeništvu organizirali su brojne prosvjede,¹⁶ što znači da je hrvatska politička emigracija ipak pažljivo pratila što se zbivalo u Hrvatskoj.¹⁷ O tome vjerno svjedoči i tempiranje početka izvođenja najpoznatije oružane operacije hrvatskih emigranata koji su u drugoj polovini lipnja 1972. ušli u Jugoslaviju.

Namjera je u članku komparativnom analizom izvorne dokumentacije jugoslavenskoga komunističkog režima prikazati tijekom zbivanja glede Matice hrvatske 1970. – 1972. na zadarskom području te povezanost njezina djelovanja s katoličkim svećenstvom i hrvatskom političkom emigracijom. Tako se nastoji predstaviti ideološki pritisak s kojim je usporedno dolazilo represivno djelovanje vlasti kojem su tijekom i nakon hrvatskoga proljeća bili izloženi istaknuti pojedinci sa zadarskoga područja.

Osnivanje povjereništava Matice hrvatske na zadarskom području

Osobito isticanje nacionalnih stremljenja ogledalo se u aktivnostima središnjice Matice hrvatske u Zagrebu, kao i slijedom toga djelovanju odbora Matice hrvatske u Zadru, ali i inicijativnom odboru formiranom u općini Biograd n/M.¹⁸ Do 1971. pojavnost isticanja nacionalnih vrijednosti na području biogradske općine bila je rijetka te se manifestirala uglavnom pjevanjem hrvatskih pjesama, među ostalima himne *Lijepa naša*, kao i ostalih poput *Oj ti vilo* i *Ustani bane*. Za takve aktivnosti podizane su kaznene i prekršajne prijave, što je u izvjesnoj mjeri doprinijelo da se takve pojave svedu na minimalnu razinu.

U takvu ozračju nacionalna osviještenost u Zadru znatnije se počela izražavati tijekom 1971., a napose nakon skupa koji je u svibnju održao Ante Miko

¹³ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Centar SDS Split (dalje: SDS/CST), Informacija 158 od 18. 4. 1972. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 109 od 28. 3. 1972. i Informacija 31 od 8. 2. 1972.

¹⁴ Usp. JANDRIĆ, „Stajališta hrvatske političke emigracije”, 445; PERUŠINA, „Hrvatska politička emigracija”, 15.

¹⁵ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 394 od 30. 7. 1970.; ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 156.

¹⁶ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Barešić Miro 85430.

¹⁷ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 440 od 24. 9. 1970. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 223 od 23. 7. 1971.

¹⁸ Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 112.

Tripalo.¹⁹ S druge strane Matica hrvatska na biogradskom području u svojim pokušajima već od 15. siječnja 1971. pa nadalje tijekom godine nije uspjela osnovati svoja povjereništva. Glavni razlog bio je u činjenici što se inicijativama ustrajno protivila boračka organizacija i pojedini članovi lokalnoga Saveza komunista. Međutim, kako su nositelji težnji za uspostavljanjem povjereništava bili pojedinci iz Općinskoga komiteta (OK) SK, kao i poneki građani, njihova nastojanja na drugi je način prihvatio odbor Matice hrvatske iz Zadra, čiji je predsjednik bio Stijepo Obad, profesor na Filozofskom fakultetu u Zadru. Stoga su provedeni iz Biograda i Filip Jakova pojedinačni pristupi odboru Matice hrvatske u Zadru i središnjici Matice hrvatske u Zagrebu. Na učlanjivanju su intenzivno radili Pave Pribilović iz Tkona i Slavko Karamarko iz Filip Jakova. Istodobno je inicijativni odbor obavljao pripreme za osnivanje ogranka i proslavu koja bi se tim povodom održala u Biogradu te radio na aktivnostima za grupni odlazak na proslavu osnivanja Matice hrvatske u Ninu i ostalim mjestima na zadarskom području. U sklopu toga djelovanja postavljali su na javnim mjestima pamflete, plakate, zastave i grbove, i to bez socijalističkih obilježja.²⁰ U tim radnjama napose se isticao Josip Jeličić Bepo, umirovljenik iz Biograda.

Tijekom 1971. Služba javne sigurnosti (SJS) podnijela je 15 kaznenih i 26 prekršajnih prijava zbog, kako je ocijenjeno, nacionalističkih i šovinističkih istupanja, uglavnom kažnjivih po čl. 119. Kaznenoga zakona.²¹ Službi državne sigurnosti (SDS) to je bio relevantan pokazatelj da je nacionalizam zahvatio Biograd, Pakoštane i napose Filip Jakov. Posebice je u tom kontekstu bila apostrofirana skupina osoba koju je predvodio Ratko Brzić, nastavnik zaposlen u osnovnoj školi Arbanasi u Zadru. Član skupine bio je i Miro Barbaroša, službenik poduzeća *Ilirija*, koji je uz ostalo javno napao Josipa Broza Tita i liniju Saveza komunista, što je bio ključni razlog zašto je protiv njega podignuta prijava.

U isto vrijeme, nemajući povjerenja u tadašnji sustav, s hrvatske strane „prebrojavali” su se i provjeravali popisi stanovništva bez obzira na aktualni službeni popis.²² Među nizom akcija bilo je i onih kojima se tražilo brisanje natpisa na pojedinim radnjama jer su bili ispisani na srpskom jeziku. U sklopu navedenih zbivanja valja naznačiti i to da je direktor državnoga dobra *Vrana* i predsjednik Općinske konferencije SK Biograd Petar Čolak – kao jedan od najbližih suradnika sekretara OK SK Biograd Mile Ražova te člana OK SK i sekretara mjesne organizacije u Biogradu Ljubomira Jurage i drugih – na skupu u Filip Jakovu kazivao da će on za sve osobe optužene zbog pjevanja hrvatskih pjesama tražiti rehabilitaciju. Čolak je smatrao da nije bilo potrebe kažnjavati ljude zbog pjevanja hrvatskih pjesama, posebice ne onih koje, poput navedenih, svojim sadržajem nisu bile uvredljivoga karaktera.²³

¹⁹ Usp. BATOVIĆ, *Hrvatsko proljeće i svijet*, 246; DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 194-195.

²⁰ Usp. OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 173-175.

²¹ Usp. *Krivični zakonik – četrnaesto izdanje*.

²² Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 111, 178; GOTOVAC, *Moj slučaj*, 143.

²³ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 26 od 4. 2. 1972.

Razmatralo se i stanje na području općine Benkovac. Stoga se posebna pozornost posvećivala nacionalnoj strukturi toga kraja, odakle se zaključivalo da je moguća eskalacija nacionalizma s jedne i s druge strane, ovisno o političkom trenutku. Izvjesni događaji prouzročili su niz incidenata, a prijelomni se vezivao uz 21. sjednicu Predsjedništva SKJ, nakon koje je počeo obračun s etiketiranim hrvatskim nacionalistima. SDS je utvrdio da su glavni nositelji nacionalizma na benkovačkom području bili prosvjetni djelatnici i obrtnici, a poseban utjecaj pripisivao se emigraciji, koja je djelovala preko hrvatskih radnika zaposlenih u inozemstvu. U kontekstu takvih kvalifikacija izdvojeno je na poseban način, i to kao ishodište „neprijateljskih” djelatnosti, mjesto Pridraga. Jednako tako osobito je nadziran i položaj Katoličke crkve u tom razdoblju i okolnostima, zbog čega je zaključeno da je postojala stanovita povezanost između katoličkih svećenika i Matice hrvatske.²⁴ Na temelju tih navoda SDS je smatrao da su navedeni čimbenici najviše utjecali na mlade ljude, čak i na djecu, a kao primjer u tom pogledu istaknuta je Osnovna škola *Petar Zoranić* u Stankovcima, odnosno nekoliko nastavnika koji su školu koristili u svoje, kako je navedeno, protujugoslavenske svrhe. Uz nastavnike, u takvim radnjama sudjelovali su i pojedini mještani, čime je formirana neformalna grupa koja je djelovala na širenju nacionalnih vrijednosti te zagovarala samostalnu Hrvatsku. U Stankovcima je Matica hrvatska osnovana uz svesrdnu pomoć Stijepe Obada, Frane Devića i Ivana Pederina (sva trojica iz Zadra).²⁵ Taj ogranak, koji je bio u sastavu Matice hrvatske u Zadru, obuhvaćao je sva mjesta koja su se prije nalazila u sastavu općine Stankovci. Služba državne sigurnosti smatrala je da je navedenom ishodu pomogla neaktivnost organizacije Saveza komunista i napose oportunističko držanje njezina sekretara, Ante Vidovića, koji u biti nije bio nacionalist, ali je bio pod utjecajem Ivana Vidovića, otprije poznatog po nacionalnim usmjerenjima. Također je naznačeno da je kao takav vodio školu i bio predsjednik inicijativnoga odbora za osnivanje, a poslije i predsjednik ogranka Matice hrvatske. Napose je podržavao Šimu Đodana i Marka Veselicu, kao i sve one koji su u svojim istupima zagovarali nacionalne vrijednosti. Drugi čovjek uz Ivana Vidovića bio je dr. Ivo Matulja, koji je često odlazio u Zagreb, gdje je prema pretpostavkama SDS-a kontaktirao sa Š. Đodanom i M. Veselicom, dok je u Zadru kontaktirao sa S. Obadom, F. Devićem i I. Pederinom. Bio je gorljivi zagovornik hrvatske samostalnosti, a predmnijevalo se da su kod njega, kad je bio u Zagrebu, bili popisi članova Matice hrvatske u Stankovcima dok ih je SJS tražio kod Vidovića. Uz navedene tu je bio i Ivica Sarić, koji je također širio ideje o nacionalnoj vrijednosti čitajući letke protujugoslavenskoga sadržaja u ljeto 1971. pred djecom i prosljeđujući ih drugim nastavnicima na čitanje. Na tom je slučaju radio SJS, no to je bilo neuspješno jer nitko nije bio sklon svjedočiti. SDS je utvrdio da su i

²⁴ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 31 od 8. 2. 1972. „Prema onome što je do sada utvrđeno glavni nosioci nacionalizma u ovoj komuni su prosvjetni radnici – činovnici, privatne zanatlije, a poseban utjecaj imala je emigracija preko naših radnika zaposlenih u (inozemstvu), (Pridraga). Zatim postoji sprega klera i Matice.”

²⁵ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 154 od 18. 4. 1972.

druge škole na tom području bile pod pritiskom nacionalista, odnosno da se u tom smislu najviše pokušavalo djelovati upravo preko nastavnih planova i programa.²⁶ S obzirom na ukupni slijed zbivanja, SDS je na kraju predložio za Ivana Vidovića zabilješku u prethodnom radu (PPR),²⁷ a ostali su dobili razinu početne informacije (PI) dok se ne razjasni njihova protujugoslavenska djelatnost.²⁸

U drugim mjestima na području benkovačke općine nije bilo formalno organiziranih protujugoslavenskih djelovanja. Međutim, bilo je pojedinaca koji su djelovali s takvih polazišnih osnova, zbog čega i najudaljenija mjesta nisu ostala imuna, odnosno pošteđena, prema službenoj klasifikaciji, utjecaja „nacionalnog šovinizma”. Kako je utvrdio SDS, nositelji verbalnih ispada i krilatica najčešće su bili katolički svećenici i prosvjetni djelatnici, koji su uglavnom širili svoja promišljanja preko mladih pobožnih ljudi. Na tom tragu posebice je istaknut i „Karinski slučaj” iz 1971.²⁹ U nastavku je SDS zabilježio i da je Petar Božović „neprijateljski” istupao i nastojao pridobiti ljude jer mu je konačni cilj bio smijeniti predsjednika općine i zauzeti njegovo mjesto. Poseban mu je krimen bila povezanost s katoličkim svećenicima, napose s fratrom iz samostana u Karinu.³⁰ Jednako tako za Alberta Kalu utvrđeno je da je „prebrojavao” popis stanovništva u jedinicama uprave i prosvjete te podržavao Božovića ističući nacionalne vrijednosti, za što je sankcioniran partijskom opomenom. Osim njih, i Šime Troskot širio je nacionalne vrijednosti, odnosno pred ljudima zagovarao samostalnu Hrvatsku, dok je Jurica Perica u toj, kako je navedeno, nacionalističkoj euforiji vidio priliku za afirmaciju svojih ciljeva iz Drugoga svjetskog rata.

Zabilježeno je također da je na zavičajnoj osnovi Marijan Šunjić bio prijatelj sa Šimom Đodanom, koji je snažno utjecao na razvoj njegove nacionalne

²⁶ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 31 od 8. 2. 1972.

²⁷ Objašnjenje kratica za neke obrade SDS-a na temelju istražene dokumentacije: OK – operativna kontrola, koristila se nakon operativne obrade kad se sumnjalo u ponovnu neprijateljsku djelatnost; OO – operativna obrada (nad osobom ili objektom), predmnijeva državnoga neprijatelja koji se nalazi pod stalnom obradom; PI – početna informacija, prvi stupanj obrade (često se ista kratica rabila i u drugom kontekstu: PI – putna isprava); PO – prethodna obrada; POO – prethodna operativna obrada, koja je početni oblik nadzora; POK – povremena operativna kontrola; PPR – predmet u prethodnom radu. SDS je u različitim razdobljima imao različite procjene nečije neprijateljske djelatnosti, stoga su shodno tome u informacijama rabili akronime koji su označavali stanovite obrade koji su u prvom razdoblju bili jedinstveni za cijelu saveznu službu, a poslije su prilagođavani. Usp. VUKOJEVIĆ, VUKUŠIĆ, *Djelovodnik šefova bosansko-hercegovačke Udbe*, 7-8; BUKVIĆ, „Operativna obrada ‘Tuškanac’”, 17-18; MIHALJEVIĆ, *Kako je operirala Udbe?*, 23-30; VLASNOVIĆ, BEGONJA, „Studentski pokret u Zadru 1971.”, 277.

²⁸ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 31 od 8. 2. 1972.

²⁹ Više vidi: M. UJEVIĆ, B. UJEVIĆ, *Karinski slučaj 1971*. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 315 od 15. 11. 1971.; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Tuđman Franjo 229562.

³⁰ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 31 od 8. 2. 1972. „Božović Petar (...) povezo se sa klerom, posebno je organizirano djelovao sa fratrom iz Karina. Sastajali su se u samostanu.”

svijesti tijekom studiranja u Zagrebu, što je on demonstrirao ubrzo nakon što se zaposlio u općini Benkovac.³¹ Nakon iskazanog nezadovoljstva i odlaska s radnoga mjesta u pismu je rukovoditelje u općini nazvao unitaristima i raskovičevcima koji progone poštene Hrvate. Na temelju toga pisma SJS je protiv Šunjića podnio kaznenu prijavu te se vodio kazneni postupak, dok se nakon 21. sjednice Predsjedništva SKJ pismeno izrazio protiv govora Josipa Broza Tita u Karađorđevu.

Utvrđeno je također da je u mjestu Bruška župnik Mile Zubčić pokazivao veliki utjecaj, i to tako što je mnoge članove Saveza komunista u tom mjestu uspio zainteresirati i uputiti na promicanje nacionalnoga identiteta.³² Među njima je bio i Ivica Anić, koji je recitirajući *Ubojstvo Stjepana Radića* sudjelovao na osnivanju svih ogranaka Matice hrvatske u sjevernoj Dalmaciji. On se u Smilčiću isticao u promicanju nacionalnih vrijednosti te je bio u kontaktu s Obadom i Devićem, kao i Đodanom, čije je stavove podržavao bez zadržke. Nadalje, zbog svojega djelovanja Bonaventura Vanjak isključen je iz Saveza komunista jer je širio nacionalne vrijednosti i suprotstavljao se nastavnicima u školi koji su djelovali na socijalističkim osnovama. I on je posjećivao Đodanova predavanja, zbog čega je nadahnuo na svojem području širio Đodanove ideje. Kao član Saveza komunista Nikola Peraić priključio se, kako je kvalificirano, nacionalističkoj euforiji, zbog čega je napustio skup na kojem su se analizirali materijali s 21. sjednice Predsjedništva SKJ i pritom kazao da to ne može dugo trajati jer su smijenjeni najprogresivniji ljudi u Hrvatskoj.³³

Na kraju je u informaciji SDS-a naveden i jedan pripadnik srpske nacionalnosti, Jovo Mlinar, koji se istaknuo kao srpski nacionalist zastupajući tezu o razdvajanju djece u školama s dva programa, odvojeno za srpsku i hrvatsku djecu. Takav stav prezentirao je na sastanku proširenoga odbora Srpskoga kulturnog društva *Prosvjeta* u ljeto 1971. u Zagrebu. SDS nadalje navodi da se nakon 21. sjednice Predsjedništva SKJ pojavio verbalni revanšizam sa strane mladih srpskih nacionalista, i to u obliku pjevanja provokativnih pjesama, protiv kojih su se podnosile kaznene i prekršajne prijave.³⁴ U tom smislu primijetili su da je postojala mogućnost da pojedinci i grupe nastave s takvim djelovanjem jednostavno zato što je srpsko stanovništvo dovedeno u dilemu kako se postaviti. Naime, SDS je smatrao da su službene političke organizacije poput komiteta, Socijalističkoga saveza, boračka organizacija i druge, tada bile nemoćne u poduzimanju bilo kakvih aktivnosti jer je prema njima izvršen politički pritisak iz Zadra. Zato su pojedini Srbi tražili zaštitu upravo preko Srpskoga kulturnog društva *Prosvjeta*.³⁵ Zahvaljujući nastalim okolnostima

³¹ O Šimi Đodanu više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Đodan Šime 238694.

³² Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 31 od 8. 2. 1972. *Zubčić Mile, rodom iz Pridrage, svećenik u selu Bruška.*

³³ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 31 od 8. 2. 1972.

³⁴ Potrebno je napomenuti da u informacijama SDS-a nisu navedena imena osoba srpske nacionalnosti protiv kojih su podnesene prijave.

³⁵ Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 159-163. Srbi su tražili zaštitu preko kulturnoga društva *Prosvjeta*.

osnovani su pododbori toga društva u Benkovcu i Islamu Grčkom, i to kao pandani Matici hrvatskoj, premda bez organiziranoga djelovanja, ali s pokušajima pojedinaca u pravcu širenja ideje velikosrpstva.³⁶

Ovdje valja naznačiti da je ogranak Matice hrvatske u Zadru osnovan 1955., a njegov rad trajao je do 1970., i to u formi kulturno-znanstvene djelatnosti.³⁷ Prema tom obrascu djelovanja izdavao je časopis za kulturu i znanost *Zadarska revija*. Međutim 1968., godinu dana nakon objave *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*, na prijedlog OK SKH Zadar za predsjednika ogranka izabran je profesor, književnik i član Saveza komunističara Ivan Aralica. Dužnost je obnašao do 1970., a 12. svibnja te godine na skupštini Matice hrvatske izabran je novi upravni odbor i za predsjednika je izabran profesor Filozofskoga fakulteta dr. Stijepo Obad. Za potpredsjednika je izabran Aralica, koji je 7. siječnja 1971. izabran za člana Glavnoga odbora središnjice Matice hrvatske u Zagrebu.

U tom razdoblju SDS je konstatirao da se zahvaljujući nastalom ozračju stvorila natjecateljska klima tko će prije osnovati povjereništvo i učlaniti više članova. Inicijativa za osnivanje odbora i održavanje skupština povjereništava dolazila je u pravilu od užega rukovodstva Matice hrvatske u Zadru, odnosno konkretno od Obada i Aralice. Oni su takve tvrdnje odbijali i ustrajavali na tome da su inicijative za osnivanje zapravo dolazile izravno iz tih mjesta, premda nije osnovan nijedan inicijativni odbor u nekom mjestu, a da Obad nije sudjelovao u njegovoj organizaciji. Tako je Obad u dogovoru s Petrom Vuletom, tadašnjim predsjednikom Koordinacijskoga odbora Saveza studenata Zadar i nastavnikom u Osnovnoj školi Poličnik, osnovao povjereništvo u Poličniku 6. svibnja 1971.³⁸ Izabran je Upravni odbor, u koji je ušao i Vuleta, a na skupštini je bilo raznih krilatica, zastava i grbova, što je bilo karakteristično za skupštine povjereništava Matice hrvatske. Na tom događaju učlanjeno je oko 150 članova.

Na blagdan sv. Ante 13. lipnja 1971. održana je osnivačka skupština i izabran je Upravni odbor povjereništva Matice hrvatske u Bibinjama, kad je učlanjeno oko 200 članova. Osnovano je i povjereništvo Matice hrvatske u Posedarju, gdje se učlanilo oko 300 osoba. Povjereništvo je nakon toga osnovano i u Preku 8. kolovoza 1971., a na skupštini su govorili Obad, kao i profesor Filozofskoga fakulteta Dalibor Brozović, pisac i književnik Vlado Gotovac te predsjednik OK Socijalističkoga saveza radnog naroda (SSRN) Zvonko Festini. SDS je zabilježio da su na toj skupštini uočeni bučni predstavnici Matice hrvatske iz Imotskog i Trogira.

³⁶ Usp. DIKLIĆ, „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”, 195-196; OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 177.

³⁷ Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 105-106.

³⁸ O Petru Vuleti više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 44 od 10. 2. 1972. Usp. VLASNOVIĆ, BEGONJA, „Studentski pokret u Zadru 1971.”

U Škabrnji je osnivačka skupština održana 7. studenog 1971., kad je izabran Upravni odbor Matice hrvatske. Skupu su nazočili sekretar OK SKH Zadar Stanko Pera, Zvonko Festini i Ljuban Burčul, a govore su održali Stijepo Obad, potom potpredsjednik SSRN SO Zadar Gojko Pekota, koji je govorio o ustavnim amandmanima, te profesor Šime Batović s osvrtom na prošlost Škabrnje.³⁹ Valja naglasiti da je osnivačka skupština u Ninu bila osobito posjećena⁴⁰ – osim mještana, nazočili su joj i brojni Zadrani, kao i pojedinci iz unutrašnjosti Hrvatske.⁴¹ Upravni odbor učlanio je u Maticu hrvatsku oko 150 osoba iz Nina, okolnih mjesta i Zadra, a tu su bili i pojedini simpatizeri iz Zagreba i Karlovca.

Uz navedene skupštine, osnovane ogranke i povjereništva, ustanovljeni su i brojni inicijativni odbori Matice hrvatske po mjestima općine Zadar, ali i u drugim općinama, primjerice u Vrsima,⁴² Novigradu,⁴³ Pridragi,⁴⁴ Starigradu,⁴⁵ Biogradu n/M,⁴⁶ Pagu,⁴⁷ premda zbog novonastalih okolnosti nije došlo do osnivanja skupština i biranja odbora. Ključna karakteristika svih osnivačkih skupština bio je masovni odaziv, mnoštvo zastava, grbova, transparenata, oglasa i krilatica, uz naznaku da su bili bez socijalističkih obilježja. Svi govornici na skupovima redom su naglašavali nacionalni trenutak Hrvata i Hrvatske, čime se, kako se to službeno kvalificiralo, otvarao prostor nacionalistima i šovinistima, koji su ustavne amandmane, ekonomske poteškoće i druge aktualnosti u zemlji tumačili u kontekstu vremena i okolnosti.

Slijedom takvih političkih zbivanja i pritisaka iz Saveza komunista, zadarski ogranak Matice na svojoj je prvoj sjednici izglasao zaključak da radom i postupanjima nije ni na koji način doprinio eskalaciji nacionalizma i šovinizma.⁴⁸ U sklopu toga zadarski ogranak ogradio se od djelatnosti središnjice u Zagrebu i protivio se svojem rasformiranju. Nakon što je takav stav osudilo tadašnje društveno-političko rukovodstvo, cijeli Upravni odbor podnio je ostavku.⁴⁹ I ogranak u Ninu obznanio je da nije djelovao u suprotnosti s politikom SKJ te je obustavio svoju djelatnost, i to sve dok Matica hrvatska ne postane isključivo kulturno-prosvjetna i znanstvena institucija. Tako je prihvaćena i ostavka predsjednika Upravnoga odbora Ante Peše, direktora Srednje tehničke škole u Zadru.⁵⁰ Ovdje valja istaknuti i podatak da se Upravni

³⁹ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 224 od 30. 5. 1972.

⁴⁰ Usp. ORŠOLIĆ, „Hrvatsko proljeće u Zadru”, 233.

⁴¹ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Gotovac Vlado 204605.

⁴² Usp. HEKMAN, *Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske*, 440.

⁴³ Usp. *Isto*, 430.

⁴⁴ Usp. *Isto*, 439.

⁴⁵ Usp. *Isto*, 438.

⁴⁶ Usp. *Isto*, 431.

⁴⁷ Usp. *Isto*, 434.

⁴⁸ Usp. OBAD, „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću”, 181.

⁴⁹ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 113 od 29. 3. 1972. Usp. ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 190; IVIČEVIĆ, „Matica hrvatska nakon Karađorđeva”, 94-107; HEKMAN, *Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske*, 187-190.

⁵⁰ Usp. HEKMAN, *Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske*, 423.

odbor u Poličniku suprotstavio svim napadima na Maticu hrvatsku, stoga i svojem rasformiranju. Članovi upravnih odbora Matičinih povjereništava u Posedarju, Bibinjama, Škabrnji, Preku i Stankovcima ipak su donijeli odluke o rasformiranju i prestanku svojega rada.⁵¹

U kontekstu takva razvoja zbivanja SDS je sa suradnikom kodnoga imena „Forum” obavio detaljan razgovor i dogovor glede njegova angažiranja u Matici hrvatskoj, gdje je dobio zadatak pronaći osobu preko koje bi došli do glavne poveznice na relaciji Centralni komitet – Matica hrvatska. Zbog toga je sa suradnikom dogovoren poziv na razgovor u unutarne poslove 1. ožujka 1972. i sve je to organizirano tako da bi njegovi bliski suradnici na poslu to registrirali i, očekivano, prenijeli dalje. Suradnik je trebao izvijestiti članove u Matici hrvatskoj da mu je supruga pozvana u Sjedinjene Američke Države na godinu dana preko veleposlanstva u Beogradu, što je bila konstrukcija za opravdanje njegova boravka u Zagrebu. Prema dogovoru, suradnik je trebao biti suzdržan i oprezan u svojim izlaganjima tijekom razgovora te je imao zadatak isticati da su zapadne informacije pretjerane i tendenciozne jer su se prilike u Hrvatskoj smirivale. Suradnik je dodatno instruiran neposredno prije odlaska na razgovor u APIS, tj. u američki konzulat u Zagrebu.⁵²

Na kraju, SDS se koristio ovlaštenjima za pretres prostorija Matice hrvatske, ali i stanova njezinih dužnosnika. Takav oblik postupanja proširio se i na pretrese stanova pojedinih osoba koje su i prije uočene u, kako je kvalificirano, nacionalističkoj djelatnosti.⁵³ U tim akcijama prikupljani su materijalni dokazi o odgovornosti pojedinaca, zbog čega su u suradnji s Općinskim javnim tužiteljstvom i SJS-om protiv njih podnesene kaznene prijave. U obaviješnim razgovorima SDS je dolazio do materijala koji u tom trenutku nije mogao dokumentirati, ali je i na temelju toga pojedince ipak uspijevao angažirati za suradnju.⁵⁴

⁵¹ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 45 od 10. 2. 1972. Usp. HEKMAN, *Izveštaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske*, 190-205.

⁵² Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 78 od 9. 3. 1972. Naziv APIS pojavljuje se u više navrata u informacijama Službe državne sigurnosti, naročito često u informacijama Centra SDS Split, i očito je posrijedi kodni naziv koji označava Generalni konzulat Sjedinjenih Američkih Država u Zagrebu.

⁵³ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 108 od 27. 3. 1972. Usp. SRH, SO ZADAR, SJS, Broj: 01 – 604/1 – 1973 Zadar, 25. I – 1973, RSUP SRH Zagreb, *Godišnji izvještaj za 1972. godinu*.

⁵⁴ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 108 od 27. 3. 1972. „Na ovom zadatku radimo permanentno i kada za pojedin(o) lic(e) prikupimo dokumentaciju materijalnu o njegovoj neprijateljskoj djelatnosti, u suglasnosti s OJT i SJS podnosimo krivične prijave, a kroz informativne razgovore dolazimo i do materijala koji se momentalno ne mogu dokumentirati, kao i onih na osnovu kojih vršimo angažiranje za suradnju.”; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 112 od 28. 3. 1972., „Mjere SDS: Informativni razgovori; Angažiranje za suradnju; Pretresi stanova; Ilegalno izuzimanje materijala; Provjeravanje.”

Katolička crkva i hrvatska politička emigracija 1970. – 1972. na zadarskom području

Katolička crkva u Hrvatskoj i hrvatska politička emigracija za trajanja hrvatskoga proljeća bile su, na izvjestan način i do izvjesne razine, u skladu sa svojim specifičnim položajem, bitni podupiratelji u hrvatskim nastojanjima za ostvarenjem ravnopravnoga položaja u Jugoslaviji. Naravno da su njihove pozicije i s tim vezana učinkovitost bile u izvedbenom smislu ipak ograničenoga karaktera, ali su zato svojim „glasom” u domovini i izvan nje znale i mogle pružiti potporu ključnim akterima i nositeljima navedene inicijative na domaćoj političkoj pozornici. Stoga se pri ocjeni njihova postupanja, napose kad je posrijedi Katolička crkva u Hrvatskoj, ne može zanemariti važna činjenica da su u to vrijeme ponovno uspostavljeni odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije⁵⁵ te da je Josip Broz Tito uoči hrvatskoga proljeća posjetio papu Pavla VI.⁵⁶ Upravo zahvaljujući tim zbivanjima, koja su posljedično sužavala mogućnosti djelovanja Crkve, jugoslavenske su vlasti ocjenjivale da se Katolička crkva u vrijeme političkih previranja u Hrvatskoj držala oportunistički, odnosno kao pasivni promatrač zbivanja bez aktivnijega uključivanja u njih. Razlog tome, među ostalim, vidjeli su u unutarcrkvenim suprotnostima koje su utjecale na pojavu suzdržanosti, i to jednostavno zato što su glavnu riječ u tim društvenim zbivanjima vodili komunisti, s kojima je u odnosu na Crkvu nastupilo razdoblje stanovitoga oblika normalizacije odnosa. S obzirom na prethodno navedeno, treba kazati da je Crkva ipak na sebi svojstven način podržavala hrvatsko proljeće, što dijelom pokazuje i tekst preko primjera pojedinih svećenika,⁵⁷ premda je u tim okolnostima izbjegavala izravnu konfrontaciju s komunističkim režimom. U Crkvi je prevladavao stav da su aktualizirana zbivanja nastala iz nesuglasja među komunistima, što je bio jedan od razloga zašto se nije izravnije i otvorenije uključivala u društvena previranja,⁵⁸ nego

⁵⁵ Više vidi: AKMADŽA, „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće”, 603-630.

⁵⁶ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 222 od 8. 4. 1970.

⁵⁷ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 158 od 18. 4. 1972. „Zadojeni i sami nacionalizmom i šovinizmom, a izdašno potpomagani i instruirani od ekstremnog dijela rukovodstva SS Hrvatske i Zagreba, od zadarskog klera, sm(i)jenjenog zadarskog rukovodstva i pojedinih profesora (Dr. Stijepo Obad, Dr. Stjepan Antoljak, i Tereza Aras-Ganza [PI]).” Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 31 od 8. 2. 1972. „Zatim postoji sprega klera i Matice. (...) Božović Petar (...) povezo se sa klerom, posebno je organizirano djelovao sa fratrom iz Karina. Sastajali su se u samostanu. (...) Zubčić Mile, rodom iz Pridrage, svećenik u selu Bruška. Mile je u ovom selu dosta utjecao na stanovništvo i prilično uspio u širenju nacionalizma. Mnogi članovi SK-a pod njegovim utjecajem skrenuli su u nacionalističke vode. Bio je angažiran u ‘Karinskom slučaju’, a prema nekim pre(t)postavkama i jedan je od organizatora.”

⁵⁸ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 109 od 28. 3. 1972. „Kanonik Veršić don Ivan, tajnik zadarske nadbiskupije (...) Nakon događaja u Hrvatskoj, koji su osudjeni, Veršić je razgovarao s nadbiskupom Oblak Marijanom, koji ga je pitao što on sada misli na sve ovo što se zbiljo. Veršić mu je odgovorio: ‘Stvari mi se od ranije nisu sviđjale i bilo je za očekivati da do ovakve osude dodje’. Oblak mu je dobio: ‘Dobro ste vi to procijenili.

se pretežito zadržavala na razini javne obrane ugroženih vjerskih sloboda i ljudskih prava.⁵⁹

U nastalom ozračju Zadarska nadbiskupija pomagala je zadarskim sveučilištarcima pružajući im smještaj i hranu, a pojedini svećenici na zadarskom području bili su aktivni i u smislu djelovanja Matice hrvatske.⁶⁰ Tako je na sjednici Komisije za vjerska pitanja SO Zadar 11. srpnja 1972. istaknuto da se Crkva kao ustanova nije stavila uz nacionalni pokret, barem ne javno, ali je bilo pojedinaca koji su izražavali nacionalne vrijednosti i nisu krili simpatije prema pokretu. SDS je naveo da je nadbiskup Marijan Oblak izjavio da mu se nije svidio „politički i to nacionalistički pritisak na učenike” koji je u sjemeništu provodio Ivan Prenda.⁶¹ Primijećeno je i to da se konzervativna struja u Zadarskoj nadbiskupiji držala dalje od nacionalnoga pokreta, ali ne zato što joj je taj pokret stran, nego zbog razloga povezanih s vatikanskom politikom.⁶² Zapravo, crkvena vlast nije bila sklona izravnom dijalogu vjernika i komunista na bilo kojoj razini izuzev one službeno ustanovljene između Sv. Stolice i Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.⁶³

Lako je meni za političare i što se njih goni, ali se bojim da ne dospiju u zatvor i neki naši svećenici.”; AKMADŽA, „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće”, 603-604, 629.

⁵⁹ Više vidi: AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj*, 391-402; AKMADŽA, *Franjo Kuharić: kardinal i vlast*, 105-127. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 20 od 20. 1. 1971. „Kuharić je kazao da tu ima jedna formula koja bi trebala njima baciti prašinu u oči, ali treba šutjeti, a što se tiče komunista, oni imaju veću gužvu sa intelektualcima, što je za njih daleko teže. (...) jer da su u pitanju dvije struje, pa mali potres ili kakva igra mogla bi dovesti do pada cijelog Centralnog komiteta. Kuharić je dodao da Centralni komitet neće pasti zbog njihovih reakcija, a sugovornik je dodao da ne zbog njihovih reakcija, jer se ne radi o katolicima, nego se radi o reakciji u Hrvatskoj.”

⁶⁰ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 31 od 8. 2. 1972. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 109 od 28. 3. 1972.

⁶¹ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 109 od 28. 3. 1972. „Kanonik Veršić don Ivan, (...) kaže da su ga napadali prošle godine mladi svećenici za koje on kaže da su ustaški raspoloženi, spominjući Prenda (Prenda) don Ivana, sin Jure i Ike Zubčić, r. 31. 12. 1939. godine u Zemuniku Gornjem, upravitelj Sjemeništa u Zadru; Kero don Pavla, sin Drage i Jele Frleta, rođen 25. 1. 1940. u Bibinjama, nadbiskupov tajnik (...) Brzić don Žarka, sin Marka i Marije Baričić, r. 3. 4. 1922. u Filip Jakovu (...) i još nekoliko drugih. (...) Komentirajući protekle događaje u Hrvatskoj, (Prenda don Ivan) kaže: ‘Generali su prošle godine održali sastanak s Titom, a ne on s njima. Na tom sastanku dali su mu ultimatum, a to i događaji potvrđuju, da sredi stanje u Hrvatskoj, koje se njima nije svidjelo. Ništa mu drugo nije ni preostalo nego da poduzme što je i učinio drugi put u Karadordevu ili da prepusti vlast njima (generalima). Sada ništa ne preostaje hrvatskom narodu nego da pokorno sluša i čeka svoj pogodan trenutak.’”

⁶² Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 109 od 28. 3. 1972. „Zatim je nadbiskup nastavio (...) o grupi mladih svećenika i kaže: Razmišljao sam o našim sukobima između nas i one grupe mladih svećenika kao što su Kolanović don Josip (PPR), Žagar don Miljenko (PI), Grgić don Marijan (PI), Balabanić don Josip i drugi, pa i taj sukob povezujem s nacionalističkim događajima u Hrvatskoj. (...) Mladja grupa svećenika koja se nije slagala s koncepcijom nadbiskupa Oblak(a) prekinula je, bar za sada, svaki kontakt s rukovodstvom zada(r)ske nadbiskupije.”

⁶³ HR-HDA-310-KOVZ, Gradivo Komisije za odnose s vjerskim zajednicama, kut. 208, br. 134/1972.; AKMADŽA, „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće”, 618. Usp. AKMADŽA,

Što se tiče položaja hrvatske političke emigracije,⁶⁴ valja prvenstveno imati na umu da je jugoslavenski režim hrvatsku emigraciju, s obzirom na brojnost i intelektualnu snagu, smatrao najopasnijom,⁶⁵ premda se mora kazati da je hrvatska politička emigracija bila heterogena, što se moglo raspoznati upravo i tijekom hrvatskoga proljeća. Naime, dio emigracije doživljavao je to pokretom studenata, odnosno da je hrvatska mladež bila sklona odbacivanju komunizma i Jugoslavije, dok su istodobno reformni dio SKH smatrali manipulatorima hrvatskim nacionalnim osjećajima koji su navedena zbivanja isključivo namjeravali iskoristiti za stvaranje reformirane Jugoslavije.⁶⁶ Slično je razmišljao i dio hrvatskoga stanovništva u domovini.⁶⁷ Pojedinci i skupine iz emigracije sudjelovali su u hrvatskom proljeću činom učlanjenja u društva prijatelja Matice hrvatske (Matičini inozemni ogranici).⁶⁸

Ono što je uslijedilo nakon sloma nacionalnoga pokreta krajem 1971. može se razabrati kroz dva ciklusa. Prvi je da su Hrvati u iseljeništvu nakon tih zbivanja organizirali brojne prosvjede, na kojima se skupljala novčana pomoć za zatvorene Hrvate i njihove obitelji.⁶⁹ Drugi se svodio na to da je dio nezadovoljnih i razočaranih Hrvata prebjegao u inozemstvo i priključio se radu hrvatske političke emigracije.⁷⁰ Jedan od najpoznatijih među njima bio je Ante Bruno Bušić, koji je po nalogu SDS-a ubijen 1978. u Parizu.⁷¹

Bez obzira na heterogenost hrvatske političke emigracije, što je značilo i postojeće različitosti shvaćanja zbivanja glede hrvatskoga proljeća, kao i zaganjevanje neusklađenih metoda rada, ipak ostaje nesporna činjenica postojanja zajedničkoga jedinstvenog cilja: ostvarenja samostalne Hrvatske.⁷² Upravo je zato hrvatska politička emigracija pažljivo pratila sve što se zbivalo u Hrvatskoj,⁷³ o čemu među ostalim svjedoči i odabir početka izvođenja najpoznatije

---

Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj, 458-462; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 109 od 28. 3. 1972.; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CST, Informacija 376 od 25. 10. 1972.

⁶⁴ O hrvatskoj političkoj emigraciji više vidi: VUKUŠIĆ, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskog iseljništva*; JAREB, „Hrvatska politička emigracija”; KRAŠIĆ, *Hrvatsko proljeće*.

⁶⁵ Usp. BALETIĆ, ŽIDOVEC, *Deseta sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske*, 50. Izjava Vladimira Bakarića o hrvatskoj emigraciji tijekom 10. sjednice CK SKH.

⁶⁶ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Vukić Ante 94590.

⁶⁷ Usp. JONJIĆ, „Ustavni amandmani (1971) i Ustav iz 1974.”, 472.

⁶⁸ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 394 od 30. 7. 1970.; ŠOŠIĆ, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća*, 156.

⁶⁹ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Barešić Miro 85430.

⁷⁰ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Rogić Marijan 80737.

⁷¹ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Veselica Marko 205673 (kaznena prijava Ante Bruno Bušić); HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, šifra 10.0_44-I-3 – *Bruno Bušić* (1-773); ARAPOVIĆ, *Bruno Bušić*, 1-19, 52; MIJATOVIĆ, *Bruno Bušić*, 15-16, 77-83, 122-140, 210-218; VUKUŠIĆ, *Likvidacija Brune Bušića*, 126-134.

⁷² Usp. JANDRIĆ, „Stajališta hrvatske političke emigracije”, 445; PERUŠINA, „Hrvatska politička emigracija”, 15.

⁷³ Više vidi: HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 440 od 24. 9. 1970. Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS/CZG, Informacija 223 od 23. 7. 1971.

oružane operacije hrvatskih emigranata na prostoru Jugoslavije.⁷⁴ Naime, pripreme za ubacivanje pripadnika Hrvatskoga revolucionarnog bratstva (HRB) iz Australije u Jugoslaviju i vođenje gerilskoga rata započele su još 1968., no zaustavljene su 1971. jer je HRB procijenio da bi oružano djelovanje izazvalo komunistički režim na slamanje hrvatskoga proljeća. Ipak, nakon sloma hrvatskoga proljeća HRB je vjerovao da će u domovini naići na podršku hrvatskoga naroda, koji je bio ogorčen i revoltiran jugoslavenskom diktaturom. Nastupajući s tih pozicija, u drugoj polovini lipnja 1972. hrvatski gerilci poznati kao skupina *Fenix 72* ušli su u Jugoslaviju s namjerom pokretanja pobune hrvatskoga naroda da bi na taj način ostvarili konačni cilj, stvaranje samostalne Hrvatske.⁷⁵

U godišnjem izvješću za 1972. SJS-a Zadar posebice je istaknuto angažiranje SJS-a u suradnji sa SDS-om na zadarskom području tijekom operacije *Fenix 72*, koja je u Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove dobila kodni naziv Akcija „Raduša”.⁷⁶ Stoga ovdje donosimo dio izvješća koji prikazuje kako se jugoslavenski komunistički režim sa svojim represivnim tijelima odredio prema neprijateljima, ali i njihovim obiteljima:

„U akciji ‘Raduša’ koja je trajala od 25. VI – 28. VII 1972 godine ovaj Sekretarijat bio je posebno angažiran. Odmah nakon saznanja za ubacivanje ustaško-terorističke diverzantske grupe u našu zemlju radnici ovog Sekretarijata stavljeni su u mobilno stanje – stanje pripravnosti. U vezi s tim Sekretarijat je donio svoj program, odnosno, plan rada. Samim planom čitava Služba tj. njeni operativni radnici stavljaju se (u) stanje pripravnosti. Ukinuti su svi godišnji odmori, kao i slobodni dani. Ove mjere trajale su punih 33 dana. Za vrijeme trajanj(a) ove akcije svi operativni radnici angažirani su u prekovremenom radu, naročito radnici milicije u gradu Zadru, te u staničnim

⁷⁴ Usp. BUTKOVIĆ, „Hrvatska politička emigracija u Australiji”, 247-249; ARAPOVIĆ, *Bruno Bušić*, 19, 50.

⁷⁵ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, šifra 10.1, redni broj 58/1976., 7/55-14 (Autorizirano predavanje general-pukovnika Ivana Dolničara na tribini „Općenarodna obrana i društvena samozaštita” Narodnog sveučilišta grada Zagreba, Zagreb 1976. g.). Između svih navedenih akcija napose je istaknuta najvažnija akcija ubacivanja „diverzantsko-terorističke grupe od 19 terorista juna 1972. godine”. U istom kontekstu nadalje se navodi da unatoč tomu što je iza grupe kao organizator i neposredni rukovoditelj stajao Glavni stan HRB-a, „ubacivanje grupe treba vid(j)eti kao akciju c(j)elokupne neprijateljski raspoložene emigracije prema SFRJ. Za razliku od svih ranije ubačenih grupa, ova grupa, iako brojno najjača, došla je u centar zemlje gotovo neopaženo i sa pretenzijama da bude inicijator i organizator ustanka i vođenja gerilskog rata sa ciljem nasilnog obaranja ustavnog poretka i uspostavljanja ‘NDH’. Mada je o ovoj grupi dosta toga poznato, treba ipak napomenuti neke unutrašnje i (vanjsko-)političke momente u kojima je ona ubačena. Naime, do njenog ubacivanja dolazi nakon 21. s(j)ednice Preds(j)edništva SKJ i (presijecanja) aktivnosti raznih kontrarevolucionarnih i drugih neprijateljskih snaga u zemlji i u (vrijeme) kada se od strane reakcionarnih snaga na Zapadu posebno in(z)istira na prim(j)eni metoda specijalnog rata.” VUKUŠIĆ, *Tajne iz Udbinih arhiva*, 28-30, 102-118; KRAŠIĆ, *Hrvatsko proljeće*, 313-329.

⁷⁶ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SSUP SDB, *Planinske lise, Bugojanska skupina i Akcija Raduša 72*, kako je nazvana unutar Saveznoga sekretarijata za unutrašnje poslove Službe državne bezb(j)ednosti.

odjeljenjima Zemunik, Starigrad, Posedarje, Nin i dr. U Zadru se pojačava i uvodi permanentna služba na željezničkom i Autobusnom kolodvoru, te na brodomskom pristaništu. Vršer se intenzivnija legitimiranja svih sumnjivih lica u Zadru i svim prilaznim putevima, odnosno saobraćajnicama. Služba javne sigurnosti u saradnji sa državnom sigurnosti vrši nadzor i kontrolu svih nosilaca naših i stranih putnih isprava koji dolaze iz inozemstva na naše područje, a naročito onih koji dolaze iz Australije, Švedske, SR Njemačke i dr. Uspostavlja se kontrola nad rodbinom i prijateljskim vezama ekstremnih emigranata. Obilaze se sve važnije privredne organizacije i ustanove, te im se skreće pažnja na budnost i opreznost. Milicionari pozornici dobijaju konkretne zadatke za obilaženje i čuvanje zgrada društveno-političkih organizacija. Na Jadranskoj magistrali pod Velebitom uvodi se totalna kontrola svih vozila koja dolaze od Splita, a kreću se u pravcu Rijeke. U ovu kontrolu na smjenu šalje se po pet uniformiranih milicionara naoružanih automatskim oružjem. Trojica njih vrše kontrolu putnih isprava na kolniku ceste, a dvojica se nalaze u zasjedi s jedne i druge strane Magistrale. Milicionari iz staničnog odjeljenja Posedarje i Starigrad vrše osiguranje Masleničkog i Paškog mosta, a milicionari u Staničnom odjeljenju Zemunik u saradnji sa radnicima Državne sigurnosti vrše stalnu kontrolu, a ponekad i zasjede nad rodbinskim vezama jednog od članova diverzantske grupe Vlasnović Mirka iz Zemunika. Obzirom da se očekivalo da će Vlasnović vjerovatno navratiti kod svoje rodbine u Zemunik, ovaj Sekretarijat šalje na ispomoć tamošnjim milicionarima još četvoricu radnika milicije koji zajedno sa njima vrše navedene kontrole i zasjede. Na sam dan hvatanja, odnosno likvidiranja, posljednjeg člana ustaško-diverzantske grupe Vlasnović Mirka iz Zemunika, angažirali smo sve operativne radnike ovog Sekretarijata. Naime, 27. VII 1972. godine, kada smo dobili obavijest da je na području Zemunika primjećeno jedno sumnjivo lice, odmah smo mobilisali sve radnike milicije. Njih oko 50, naoružanih automatskim i poluautomatskim oružjem nalazilo se u pripremi u zgradi Stanice, odnosno Sekretarijata, a dvije desetine odmah smo uputili na teren i to jednu u Zemunik, a drugu u Poličnik. Nešto oko 03 sati 28. VII uhvaćen je, odnosno likvidiran posljednji član ustaško-diverzantske grupe i doveden u prostorije ovog Sekretarijata. U ovoj akciji radnici Sekretarijata bili su angažirani 120 radnih dana ili 950 sati.”⁷⁷

⁷⁷ SRH, SO ZADAR, SJS, Broj: 01 – 604/1 – 1973 Zadar, 25. I – 1973, RSUP SRH Zagreb, *Godišnji izvještaj za 1972.* Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, dosje Vlasnović Mirko 303428; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, I Sektor, Broj: 291, Zagreb, 20. 6. 1972., CENTRU SDS – *Svima*; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SDS – I SEKTOR, Dep. 291, Zagreb, 27. 6. 1972, Broj: 1397, CENTAR SLUŽBE DRŽAVNE SIGURNOSTI *Svima*, Akcija „Raduša”, „Uhvaćeni terorist ispričao je, pored ostalog, da se u ubačenoj terorističkoj grupi nalaze Andrić Ambroz, Andrić Adolf i Vegar Pavao. Osim toga da mu se čini, da su u grupi i neki Dalmatinci. Koliko je nama poznato u Andrićevoj grupi u Njemačkoj, bili su Mudronja Marko iz Murtera i Vlasinović (Vlasnović) Marko (Mirko) iz Gor. Zemunika. Na osnovu ovih podataka treba sa još većom pažnjom pokriti sve punktove HRB-a, a pogotovo veze bilo rodbinske ili druge braće Andrić. Postoji mogućnost da se grupa razbila i da pojedinci, kad više ne budu imali drugog izlaza, otiđu k svojim rodbinskim ili drugim vezama.”; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Državna sigurnost, Broj: 291, Zagreb, 2. VII. 1972 g. Centrima DS – *Svima*, Centrima JS – *Svima*, Akcija „Raduša”; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, I Sektor, Br. 291/

Jugoslavenski komunistički režim slomio je skupinu *Fenix 72*: od 19 članova koji su sudjelovali u operaciji četiri su poginula u sukobu s jugoslavenskim snagama, a 13 ih je zarobljeno, od kojih je devet likvidirano bez suđenja.⁷⁸ Četvorici je suđeno i svi su dobili smrtne kazne te je navedeno da je obrazloženje „izostavljeno kao nepotrebno”,⁷⁹ a jedan od njih je pomilovan i smrtna kazna zamijenjena je kaznom od 20 godina strogoga zatvora.⁸⁰ Premda uništena, skupina *Fenix 72* imala je svoju ulogu, napose u smislu toga da je hrvatsku emigraciju potaknula na još snažnije djelovanje. Važno je također napomenuti da je unatoč neuspjehu ta operacija dobila veliki odjek u javnosti, čime je posredno utjecala na oblikovanje daljnje emigrantske politike. Jednako tako, utjecala je na promjenu jugoslavenske sigurnosne politike,⁸¹ odnosno prouzročila reorganizaciju jugoslavenskoga sigurnosnog aparata, kao i još jaču represiju jugoslavenskoga komunističkog režima nad Hrvatima u domovini i inozemstvu.⁸² Na kraju se pokazalo da je nakon toga pojačana državna represija za posljedicu zapravo imala povećanje već postojećega međunacionalnog raskola unutar jugoslavenske zajednice. Uz to se može zaključiti da je slom razmatrane operacije bio s jedne strane uspjeh jugoslavenskih represivnih tijela, ali s druge da je ona poslužila kao pokazatelj ozbiljne propusnosti režima, koji nije mogao djelotvorno spriječiti oružane pripreme i upad skupine osoba iz inozemstva s ciljem pokušaja realizacije pobune većega dijela hrvatskoga stanovništva.

Zagreb, 22. VII 1972., SSUP-u SFRJ – SDS, Beograd, Akcija „Raduša”; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SSUP SDB, Str. pov. Br.: 7144/2, 10. 8. 1972. Beograd.

⁷⁸ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, I Sektor, br.: 291, Zagreb, 26. 7. 1972. II uprava SSUP SFRJ – Beograd, centru SDS – Svi ma, centrima SJS – Svi ma, sekretarijatima JS, Akcija „Raduša”, „Dana 25. 7. o.g. u 21,30 sati uhapšen je terorist Buntić Vidak zvani ‘Ročko’ između sela Zagvozda i Žeževice (sektor Omiša). Nije pružao nikakav otpor. Buntić je izjavio da je u grupi Andrić Ambrozija, Vegara i njega tj. Buntića bio i Vlasinović (Vlasnović) Mirko, koji se nakon ubijstva Andrića i Vegara izgubio. Buntić ga od tada nije vidio. (Vlasnović) je ovoj grupi predlagao da se prebace na sektor sjeverne Dalmacije jer da će ih smjestiti u predjelu od kuda je rodom (Zemunik Gornji). Pretpostavljamo da će se (Vlasnović) kretati u tom pravcu. Poduzete su sve mjere u vezi (Vlasnovića) kako na sektoru Omiša, tako i na sektoru Zadra – Zemunik Gornji.”

⁷⁹ Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Izvod iz inf. br.: 25, SSUP SFRJ – 4. 4. 1973., „Molbom je traženo pomilovanje od predsjedništva SFRJ, – molba nije uvažena”; NIELSEN, *Jugoslavija i politička ubojstva*, 143-147.

⁸⁰ Usp. VUKUŠIĆ, *Tajne iz Udbinih arhiva*, 102-118; LUČIĆ, „Utjecaj akcije *Fenix 72*”, 503-511; VUKUŠIĆ, „Akcija Feniks ‘72’”, 513-529; OMERZA, „Akcija Fenix ‘72’”, 531-533.

⁸¹ Usp. MIŠKOVIĆ, BADER, *Titov specijalni savjetnik*, 396.

⁸² Usp. HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, SSUP i SKJ, primjerak broj 65, 1973., 27/140, *Zadaci organa unutrašnjih poslova u sprovođenju zaključaka Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ o aktuelnim pitanjima jačanja bezbednosti i samozaštite samoupravnog društva*.

Zaključno razmatranje

Djelovanje Matice hrvatske na zadarskom području 1970. – 1972. te razina njezine povezanosti s katoličkim svećenstvom i hrvatskom političkom emigracijom predočena je ovdje poglavito s pozicija Službe državne sigurnosti. U tom pogledu valja naznačiti da je jugoslavenski komunistički režim Maticu hrvatsku označio ishodištem hrvatskoga nacionalizma i žarištem kontrarevolucije, a u političkim sudskim procesima koji su potom uslijedili optužena je, među ostalim, za neprijateljsko nacionalističko-separatističko djelovanje, razbijanje bratstva i jedinstva te za povezivanje s emigrantskim, ustaškim skupinama. Slijedom toga, u operativnoj akciji kodnoga naziva „M” 1972. SDS i SJS uhitili su osobe za koje se držalo da su neprijateljski raspoložene prema Jugoslaviji. Matici hrvatskoj zabranjen je rad, njezini su vodeći članovi završili s višegodišnjim zatvorskim kaznama, a preostali veliki broj članova bio je podvrgnut raznim oblicima nasilja. U cilju zaštite svojih članova od represije, vodeći članovi Matice hrvatske na zadarskom području uništili su dio pismohrane, uključujući i popise članova, tako da nema točnih podataka o stvarnom broju članstva krajem 1971. i početkom 1972.

Posebna pozornost posvećena je djelovanju SDS-a, odnosno njegovim specifičnim radnjama i mjerama što ih je provodio prema pojedincima i grupama za koje su držali da su svojim postupanjima i izričajem bili protivni postojećem društveno-političkom uređenju. Na toj osnovi prikupljali su materijalne dokaze o odgovornosti mjerama zahvaćenih osoba te u suradnji s Općinskim javnim tužiteljstvom i SJS-om podnosili prijedloge za kaznene prijave. U obavijesnim razgovorima Služba je dolazila do materijala koje u tom trenutku nije mogla koristiti kao dokaze, ali je na temelju njih pojedince metodama ucjene nakon toga uspijevala angažirati za suradnju. Istodobno je SDS imao ubačene suradnike u većini institucija, pa i u Matici hrvatskoj za vrijeme trajanja promatranih zbivanja, što evidentno proizlazi iz ovdje korištene dokumentacije.

Katolička crkva na sebi je svojstven način podržavala hrvatsko proljeće. Kako je tekst pokazao, Zadarska nadbiskupija pomagala je zadarskim sveučilištarcima pružajući im smještaj i hranu, a pojedini svećenici na zadarskom području bili su aktivni u djelovanju Matice hrvatske. Konzervativna struja u Zadarskoj nadbiskupiji držala se podalje od nacionalnoga pokreta, ali ne zato što joj je on bio neprihvatljiv, nego zbog razloga povezanih s vatikanskom politikom.

U nastalom vrtlogu političkih zbivanja hrvatska politička emigracija, tj. HRB sa skupinom *Fenix 72*, nakon sloma hrvatskoga proljeća aktivno se uključila u pokušaj stvaranja pretpostavki za nastanak samostalne Hrvatske. U skupini *Fenix 72* bilo je članova iz svih hrvatskih krajeva, pa i sa zadarskoga područja. Jednako tako važno je istaknuti da je hrvatska emigracija sa staništa komunističke vlasti, što je nedvojbeno naglašeno na 10. sjednici CK SKH, bila najveća i najdjelotvornija i stoga za režim najopasnija.

Arhivski i neobjavljeni izvori

HR-HDA-310-KOVZ: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 310, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske.

HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.

SRH, SO ZADAR, SJS: Socijalistička Republika Hrvatska, Skupština općine Zadar, Služba javne sigurnosti (gradivo preuzeto u Policijskoj upravi Zadar 17. 1. 2022.).

Knjige i zbornici

AKMADŽA, Miroslav. *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.* Zagreb; Slavonski Brod: Despot Infinitus, 2013.

AKMADŽA, Miroslav. *Franjo Kuharić: kardinal i vlast.* Zagreb: Profil knjiga, 2020.

ANTIĆ, Ljubomir, ur. *Hrvatska politika u XX. stoljeću.* Zagreb: Matica hrvatska, 2006.

ARAPOVIĆ, Rudolf. *Bruno Bušić: meteorski bljesak na hrvatskom obzorju.* Washington: HB Press, 2003.

BALETIĆ, Milovan; ŽIDOVEC, Zdravko, ur. *Deseta sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (Prema autoriziranim tekstovima magnetofonskog zapisnika): Zagreb, 15. i 17. siječnja 1970.* Zagreb: Vjesnik, 1970.

BATOVIĆ, Ante. *Hrvatsko proljeće i svijet: Hrvatska u vrtlogu svjetskih zbivanja 1966.-1972.* Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019.

BATOVIĆ, Šime, ur. *Zbornik radova o Kažimiru Zankiju. Kažimir Zanki 1924. – 2000. Zbornik radova posvećenih životu i djelu Kažimira Zankija uz 80. obljetnicu rođenja.* Zadar: Matica hrvatska Zadar, 2005.

BEGONJA, Zlatko. *Okupacija duha. Ideološka indoktrinacija u Zadru 1945. – 1955.* Zadar: Sveučilište u Zadru, 2021.

BUKVIĆ, Nenad. *UDBA i Deklaracija: reakcije Službe državne sigurnosti na objavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967. godine.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2022.

DABČEVIĆ-KUČAR, Savka. *71. hrvatski snovi i stvarnost.* Zagreb: Interpublic, 1997.

ĐODAN, Šime. *Borba za Hrvatsku.* Zagreb: Školske novine, 1998.

GOTOVAC, Vlado. *Moj slučaj.* Ljubljana; Zagreb: Cankarjeva založba, 1989.

HEKMAN, Jelena, ur. *Izvjestaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske.* Zagreb: Matica hrvatska, 2002.

JAKOVINA, Tvrtko, ur. *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije.* Zagreb: Centar za demokraciju Miko Tripalo; FFZG; FPZZG; PFZG, 2012.

KRAŠIĆ, Wollyfy. *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*. Zagreb: Školska knjiga, 2018.

MIHALJEVIĆ, Josip. *Kako je operirala Udba. „Paromlin” i sudbina Vinka Markovića*. Zagreb; Vinkovci: Hrvatski institut za povijest; Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, 2022.

MIJATOVIĆ, Anđelko. *Bruno Bušić – prilog istraživanju života i djelovanja (1939.-1978.): u prigodi 30. obljetnice mučkoga ubojstva*. Zagreb: Školska knjiga, 2010.

MIŠKOVIĆ, Ivan; BADER, Andrej. *Titov specijalni savjetnik*. Medulin: Općina Medulin, 2021.

NIELSEN, Christian Axboe. *Jugoslavija i politička ubojstva: povijest i naslijeđe Titova djelovanja protiv emigranata*. Zagreb: Profil, 2022.

ORŠOLIĆ, Tado, ur. *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*. Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru; Sveučilište u Zadru, 2009.

PAVLETIĆ, Vlatko, prir. *Nepoznata istina o crnom danu za hrvatske domoljube 11. siječnja 1972., o udaru na Maticu hrvatsku i Hrvatsko proljeće, o Hrvatskoj danas*. Knjižnica Kritika, sv. 1. Samobor; Zagreb: „Antun Gustav Matoš”; Udruga „11. siječnja 1972.”, 2002.

PIŠKOVIĆ, Milan, ur. *Sječa Hrvatske u Karađorđevu 1971. Autorizirani zapisnik*. Zagreb: Meditor, 1994.

PONOŠ, Tihomir. *Na rubu revolucije: studenti '71*. Zagreb: Profil International, 2007.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006.

ŠAKIĆ, Vlado; JURČEVIĆ, Josip; SOPTA, Marin, ur. *Budućnost iseljene Hrvatske*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 1998.

ŠARIĆ, Tatjana. *Deseta sjednica CK SKH – tragom arhivskih dokumenata (29. prosinca 1969. – 4. travnja 1971.)*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2021.

ŠENTIJA, Josip. *Razgovori s Mikom Tripalom o hrvatskom proljeću*. Zagreb: Profil, 2005.

ŠOŠIĆ, Hrvoje. *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971. godine*. Zagreb: Školske novine, 1997.

TRIPALO, Miko. *Hrvatsko proljeće*. Zagreb: Globus, 1990.

TUĐMAN, Franjo. *Osobni dnevnik: 1973. – 1989.*, knj. I-III. Prir. Ankica Tuđman. Zagreb: Večernji edicija, 2011.

TUĐMAN, Franjo. *Petrinjska 18. Zatvorski dnevnik iz 1972*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.

UJEVIĆ, Milan; UJEVIĆ, Bože. *Karinski slučaj 1971*. Split: Naklada Bošković, 2017.

VESELICA, Marko. *Moja hrvatska sudbina: uznički dnevnik i razmišljanja o temeljnim problemima hrvatskog naroda i hrvatske države u hrvatskom Sibiru*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2003.

VUKOJEVIĆ, Vice; VUKUŠIĆ, Bože, prir. *Djelovodnik šefova bosansko-hercegovačke Udbe 1970.-1992*. Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništa, 2013.

VUKUŠIĆ, Bože. *Likvidacija Brune Bušića: opstruirana istraga i sudska farsa u Hrvatskoj*. Zagreb: Udruga Hrvatski križni put, 2012.

VUKUŠIĆ, Bože. *Tajne iz Udbinih arhiva: egzekucije bez suđenja. Četrdeseta obljetnica „Akcije Fenix 72”*. Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništa, 2012.

VUKUŠIĆ, Bože. *Tajni rat Udbe protiv hrvatskog iseljeništa*. Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništa, ³2002.

ZIDIĆ, Igor, ur. *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 25. i 26. siječnja 2012*. Zagreb: Matica hrvatska, 2017.

ŽIŽIĆ, Jakov, ur. *Sinj i Hrvatsko proljeće. Zbornik radova*. Zagreb: Klub Sinjana Zagreb; Ogranak Matice hrvatske u Sinju; Institut za migracije i narodnosti, 2021.

Članci i prilozi

AKMADŽA, Miroslav. „Katolička crkva i Hrvatsko proljeće”. *Časopis za suvremenu povijest* 44 (2012), br. 3: 603-630. Pristup ostvaren 10. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/140003>.

BATOVIĆ, Ante. „Od ekonomske reforme do Brijunskog plenuma – Američki i britanski izvještaji o Hrvatskoj (1964.-1966.)”. *Historijski zbornik* 63 (2010), br. 2: 539-569. Pristup ostvaren 10. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/121394>.

BUKVIĆ, Nenad. „Operativna obrada ‘Tuškanac’: dokumenti Službe državne sigurnosti o studentskom pokretu u Hrvatskoj 1971. godine”. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 27 (2021), br. 1: 11-34. Pristup ostvaren 15. 7. 2023. <https://hrcak.srce.hr/file/397927>.

BUTKOVIĆ, Ivo. „Hrvatska politička emigracija u Australiji”. U: *Budućnost iseljene Hrvatske*, ur. Vlado Šakić, Josip Jurčević i Marin Sopta. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 1998, 241-249.

DIKLIĆ, Marjan. „Kažimir Zanki i Hrvatsko proljeće”. U: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*, ur. Tado Oršolić. Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru; Sveučilište u Zadru, 2009, 184-221.

HERLJEVIĆ, Franjo. „Nastanak i razvoj službe bezbednosti”. *13. maj*, izvanredni broj (Beograd), 1976: 33-40.

IVIČEVIĆ, Jozo. „Matica hrvatska nakon Karađorđeva”. U: *Nepoznata istina o crnom danu za hrvatske domoljube 11. siječnja 1972., o udaru na Maticu hrvatsku i Hrvatsko proljeće, o Hrvatskoj danas*, prir. Vlatko Pavletić. Knjižnica Kritika, sv. 1. Samobor; Zagreb: „Antun Gustav Matoš”; Udruga „11. siječnja 1972.”, 2002, 94-107.

JANDRIĆ, Berislav. „Stajališta hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu Hrvatskoj reviji”. *Časopis za suvremenu povijest* 35 (2003), br. 2: 431-461. Pristup ostvaren 12. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/101944>.

JAREB, Mario. „Hrvatska politička emigracija od 1928. do 1990. godine”. U: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubomir Antić. Zagreb: Matica hrvatska, 2006, 307-336.

JONJIĆ, Tomislav. „Ustavni amandmani (1971) i Ustav iz 1974.: pokušaj spašavanja države osuđene na propast”. U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 25. i 26. siječnja 2012.*, ur. Igor Zidić. Zagreb: Matica hrvatska, 2017, 415-501.

JURIĆ, Miro Radimir. „Zadar je bio epicentar Hrvatskog proljeća”. *Vijenac* 723 (2021). Pristup ostvaren 11. 8. 2022. <https://www.matica.hr/vijenac/723/zadar-je-bio-epicentar-hrvatskog-proljeca-32338>.

LUČIĆ, Ivo. „Utjecaj akcije Fenix 72 na društvene i političke procese u Jugoslaviji te na položaj hrvatske zajednice u Hercegovini”. U: *Hrvatska izvan domovine V. Zbornik radova predstavljenih na 5. Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Mostaru*, ur. Marin Sopta, Marija Benić Penava i Tanja Trošelj Miočević. Osijek: Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva; Ekonomski fakultet u Osijeku, 2023, 503-511.

MATKOVIĆ, Hrvoje. „Memoarska literatura o hrvatskome nacionalnom pokretu 1971. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), br. 3: 1143-1153. Pristup ostvaren 10. 8. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/141512>.

MIHALJEVIĆ, Josip. „Kontekst, akteri i ideje Hrvatskog proljeća”. U: *Sinj i Hrvatsko proljeće. Zbornik radova*, ur. Jakov Žižić. Zagreb: Klub Sinjana Zagreb; Ogranak Matice hrvatske u Sinju; Institut za migracije i narodnosti, 2021, 15-73.

OBAD, Stijepo. „Zadar i okolica u Hrvatskom proljeću 1971. godine”. U: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*, ur. Tado Oršolić. Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru; Sveučilište u Zadru, 2009, 164-183.

OMERZA, Igor. „Akcija Fenix ‘72 prema arhivu slovenske Službe državne varnosti (SDV)”. U: *Hrvatska izvan domovine V. Zbornik radova predstavljenih na 5. Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Mostaru*, ur. Marin Sopta, Marija Benić Penava i Tanja Trošelj Miočević. Osijek: Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva; Ekonomski fakultet u Osijeku, 2023, 531-533.

ORŠOLIĆ, Tado. „Hrvatsko proljeće u Zadru promatrano kroz prizmu (zadarskog) novinarstva”. U: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*, ur. Tado Oršolić. Zagreb; Zadar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru; Sveučilište u Zadru, 2009, 222-239.

PERUŠINA, Valentina. „Hrvatska politička emigracija – sigurnosna prijetnja socijalističkoj Jugoslaviji”. *Polemos* 22 (2019), br. 1-2: 13-37. Pristup ostvaren 3. 8. 2023. <https://hrcak.srce.hr/file/344798>.

R. J.; L. K. „50 godina Hrvatskog proljeća u Zadru – povodom 50 godina Hrvatskog proljeća donosimo popis članova Ogranaka Matice hrvatske u Zadru 1970. i 1971. godine”. *Ogranak Matice hrvatske u Zadru*, 2022. Pristup ostvaren 10. 8. 2022. <https://ogranakmaticehrvatskeuzadru.hr/2022/01/50-godina-hrvatskog-proljeća-u-zadru-povodom-50-godina-hrvatskog-proljeća-donosimo-popis-clanova-ogranaka-matice-hrvatske-u-zadru-1970-i-1971-godine/>.

VLASNOVIĆ, Marin; BEGONJA, Zlatko. „Studentski pokret u Zadru 1971. iz perspektive represivnih tijela SFRJ”. *Časopis za suvremenu povijest* 55 (2023), br. 2: 263-282. Pristup ostvaren 11. 1. 2024. DOI: 10.22586/csp.v55i2.28588.

VUKUŠIĆ, Bože. „Akcija Feniks ‘72 – priprema, tijek i završetak”. U: *Hrvatska izvan domovine V. Zbornik radova predstavljenih na 5. Hrvatskom iseljeničkom kongresu u Mostaru*, ur. Marin Sopta, Marija Benić Penava i Tanja Trošelj Miočević. Osijek: Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva; Ekonomski fakultet u Osijeku, 2023, 513-529.

ZIDIĆ, Igor. „Upravna tijela Matice hrvatske, odnos snaga i društvo previranja u razdoblju 1966-1971.” U: *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 25. i 26. siječnja 2012.*, ur. Igor Zidić. Zagreb: Matica hrvatska, 2017, 27-79.

Ostali izvori

„Hrvatsko proljeće”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 3. 8. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26516>.

Krivični zakonik – četrnaesto izdanje. Beograd: Novinska ustanova Službeni list SFRJ, 1974.

SUMMARY

Matica hrvatska, Catholic Priesthood and the Croatian Political Emigration in the Zadar Area 1970-1972 through the Prism of Repressive Bodies in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia

Based on the original documentation of the Yugoslav communist regime, this article presents the course of events regarding Matrix Croatica (MH) in 1970-1972 in the Zadar area and the connection of its activities with the Catholic clergy and Croatian political émigré circles. In particular, through the use of the only recently available documentation collected by the State Security Service of the Republican Secretariat for Internal Affairs of the Socialist Republic of Croatia (SDS/RSUP SRH) on prominent Zadar politicians, professors, priests and university students, as well as personal files of individuals, which are not always complete and credible, but do present a certain starting point and together with the rest of the documentation create the necessary assumptions for a more comprehensive analysis of this topic. As part of these considerations, an attempt is made to present the ideological pressure that paralleled the repressive actions of the authorities to which prominent individuals from the Zadar area were exposed during and after the Croatian Spring.

Keywords: Croatian Spring, Matrix Croatica, Catholic Church, Croatian political émigré circles, State Security Service